

Udruženje "Tehnologija i društvo"
Ekonomski fakultet u Subotici
Institut "Mihajlo Pupin" - Centar za istraživanje razvoja nauke i tehnologije
Elektrotehnički fakultet, Podgorica
Grad Subotica

TEHNOLOGIJA KULTURA I RAZVOJ

zbornik
radova 22

Tematski zbornik radova

XXII naučnog skupa međunarodnog značaja

"Tehnologija, kultura i razvoj"

Kontekst skupa

Zapadni Balkan na putu ka Evropskoj uniji

Prva tema skupa

Modeli, strategije i mehanizmi održivog razvoja manjih zemalja u tranziciji

Druga tema skupa

Putevi osiguranja visokog kvaliteta ishoda obrazovanja

Treća tema skupa

Energetske tehnologije u održivom snabdevanju energijom – ekonomske, ekološke, političke i druge strateške implikacije

održan na Paliću - Subotica

od 8. do 10. septembra 2015. godine

Beograd, 2015.

Udruženje "Tehnologija i društvo"
Ekonomski fakultet u Subotici
Centar za istraživanje razvoja nauke i tehnologije
Elektrotehnički fakultet, Podgorica

*

Urednik

Prof. dr Vlastimir Matejić

*

Redaktor

Dr Dušica Semenčenko

*

Recenzenti

Prof. dr Danica Drakulić

Prof. dr Novak Jauković

*

Lektor

Nevena Živić

*

Tehnička obrada

Milivoje Grahovac

ISBN 978-86-915151-4-0

Tiraž: 200 primeraka

Štampa: Artprint Media d.o.o.

Skup su finansijski podržali:

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja
Pokrajinski sekretarijat za nauku i tehnološki razvoj

Prof dr. Mirjana Dokmanović¹

NEOPHODNOST TRANZICIONOG ZAOKRETA SRBIJE KA POTREBAMA LJUDI, ZAJEDNICE I DRŽAVE

Apstrakt: *Nepovoljna ekonomska i socijalna situacija u malim ekonomijama u tranziciji, uključujući i Srbiju, ukazuje na nužnost traganja za alternativnim strategijama razvoja. Model ekonomije zasnovan isključivo na ekonomskom rastu, interesu kapitala i profitu produbljuje nejednakosti, siromaštvo i socijalnu isključenost ogromne većine stanovnika u Srbiji. To potvrđuju i statistički i drugi indikatori, koji ukazuju na to da se do 2017. godine neće ostvariti prihvatljiv kvalitet života stanovništva, osnovni cilj razvoja planiran Nacionalnom strategijom održivog razvoja (2008). Predmet ovog rada jeste sagledavanje dosadašnjih efekata primene ove strategije u pogledu nivoa ostvarenosti ovako definisanih društveno-ekonomskih perspektiva, s posebnim akcentom na siromaštvo. Cilj rada jeste formulisanje polaznih osnova sveobuhvatne strategije ljudskog razvoja na osnovu potreba stanovništva, zajednice i države, koji bi ljudima obezbedio vitalna dobra i pristup resursima i socijalnim uslugama na načelu ravnopravnosti i nediskriminacije. Zaključuje se da takva strategija mora da se zasniva na principima koji omogućuju ljudima da odlučuju o sopstvenom prostoru i resursima i da ih kontrolišu, te da je neophodno onemogućiti da sile tržišta u celosti preuzmu kontrolu nad svim aspektima života i javnih usluga.*

Ključne reči: *Nacionalna strategija održivog razvoja, siromaštvo, socijalna isključenost, nejednakost, neoliberalni model ekonomije*

THE NECESSITY FOR TRANSITIONAL TURNING SERBIA TOWARDS THE NEEDS OF PEOPLE, COMMUNITIES AND THE STATE

Abstract: *Unfavorable economic and social situation in small transition economies, including Serbia, indicates the necessity for searching alternative development strategies. The economic model based solely on the economic growth, interests of the capital and the profit have deepened inequalities, poverty and social exclusion of the majority population in Serbia. This is confirmed by the statistics and other indicators on the implementation of the National Strategy on Sustainable Development (2008). The primary goal of this Strategy was to achieve*

¹ Fakultet za evropske pravno-političke studije, Novi Sad, EDUCONS univerzitet, mirad@EUnet.rs

acceptable quality of life by 2017. This paper assesses the up-to-date effects of the implementation of the Strategy with regard the eradication of poverty. The assessment has shown that poverty, inequalities and social exclusion have increased, instead of decreasing, due to the rise of the unemployment, the negative economic tendencies and the lack of budgetary resources to respond social needs. In 2014, 8, 9% of population lived in poverty, 24,4% were under the risk of poverty, while 43,2% were socially excluded. The paper argues that the neoliberal market-driven and profit-oriented economic model cannot bring about prosperity and well-being of the majority, because it is based on discrimination and unfair distribution, giving rise to impoverishing. Therefore, there is a necessity for a transitional turning towards the needs of people, communities and the state. This new comprehensive development strategy should be based on the primacy of human rights, the principle of non-retrogression, the right of the citizens, including the vulnerable groups, to take decisions on all issues in the public life, and the right to fair and effective protection.

Key words: *National Strategy on Sustainable Development, poverty, social exclusion, inequality, neoliberal economic model*

1. Uvod

Prema viziji održivog razvoja, definisanoj u Nacionalnoj strategiji održivog razvoja („Službeni glasnik RS“, broj 57/08), „Republika Srbija je 2017. godine institucionalno i ekonomski razvijena država sa odgovarajućom infrastrukturuom, kompatibilna sa standardima EU, sa privredom zasnovanom na znanju, efikasno korišćenim prirodnim i stvorenim resursima, većom efikasnošću i produktivnošću, bogata ljudskim resursima, sa očuvanom životnom sredinom, istorijskim i kulturnim nasleđem, u kojoj postoji partnerstvo javnog, privatnog i civilnog sektora, kao i jednake mogućnosti za sve građane“.

Ova strategija definiše održiv razvoj kao „ciljnoorijentisan, dugoročan, neprekidan, sveobuhvatan i sinergetski proces koji utiče na sve aspekte života (ekonomski, socijalni, ekološki i institucionalni) na svim nivoima. Održivi razvoj podrazumeva izradu modela koji na kvalitetan način zadovoljavaju društveno-ekonomske potrebe i interese građana, a istovremeno uklanjaju ili znatno smanjuju uticaje koji prete ili štete životnoj sredini i prirodnim resursima“. Prema Strategiji, dugoročni koncept održivog razvoja podrazumeva stalni ekonomski rast koji obezbeđuje, između ostalog, i smanjenje siromaštva, unapređenje zdravstvenih uslova i kvaliteta života, bolje korišćenje resursa, smanjenje rodne i društvene nejednakosti marginalizovanih grupa, podsticanje zapošljavanja mladih i lica s invaliditetom, kao i drugih rizičnih grupa. Cilj Strategije jeste da uravnoteži tri ključna faktora, tj. tri stuba održivog razvoja: (1) održivi razvoj ekonomije, privrede i tehnologije; (2) održivi razvoj društva na bazi socijalne ravnoteže i (3) zaštitu životne sredine uz racionalno raspolaganje prirodnim resursima.

Prvi cilj razvoja prema ovom strateškom dokumentu jeste „prihvatljiv kvalitet života“, a preduslov toga je „postojanje jednakosti i razumevanja međuzavisnosti ljudi unutar zajednice“. Kvalitet života se definiše kao „odnos između pojedinca i njegovog životnog okruženja – fizičkog, zdravstvenog, društvenog i ekonomskog“. Da bi razvoj bio dugoročno održiv, bogatstvo, resursi i mogućnosti moraju se raspodeliti tako da svi građani i građanke mogu da uživaju osnovne standarde bezbednosti, ljudskih prava i socijalnih privilegija, kao što su hrana, zdravlje, obrazovanje i mogućnosti za razvoj svoje ličnosti.

Predmet ovog rada jeste sagledavanje dosadašnjih efekata primene ove strategije u pogledu nivoa ostvarenosti ovako definisanih društveno-ekonomskih perspektiva, s posebnim akcentom na siromaštvo. Ovi efekti će se izmeriti korišćenjem ključnih indikatora definisanih u Strategiji za tu posebnu temu. Cilj rada jeste formulisanje polaznih osnova sveobuhvatne strategije ljudskog razvoja na osnovu potreba stanovništva, zajednice i države, koji bi ljudima obezbedio vitalna dobra i pristup resursima i socijalnim uslugama na načelu ravnopravnosti i nediskriminacije. U formulisanju ovih osnova polazi se od uvažavanja činjenice da Republika Srbija pripada manjim zemljama u tranziciji, sa oskudnim resursima.

2. Makroekonomska kretanja

Od 2008. godine privredu Srbije karakteriše usporavanje rasta, koji je u pojedinim godinama bio i negativan. Republika Srbija je 2014. godinu završila s procenjenim realnim privrednim padom od 1,8% [1]. Iako je tokom 2013. godine bio primetan blag trend oporavka (ostvareni privredni rast iznosio je 2,6%), privreda Srbije još uvek ne pokazuje znake stabilnog oporavka (tabela 1).

Tabela 1: Makroekonomska kretanja

	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
BDP, mlrd EUR	29,8	33,4	31,7	34,3	33,1
BDP, per capita, EUR	4,082	4,620	4,401	4,783	–
BDP, realan rast u %	0,6	1,4	-1,0	2,6	-1,8
Inflacija (CPI), $\Delta y/\Delta y-1$	6,5	11,0	7,8	7,8	2,9
Kurs RSD/EUR, prosek perioda	103,0	102,0	113,1	113,1	117,3
Deficit tekućeg računa, % BDP-a	-6,8	-10,9	-11,6	-6,1	-6,0
Strane direktne investicije, % BDP-a	3,8	9,9	2,4	3,8	3,7

Rezerve NBS, mlrd EUR	10,0	12,1	10,9	11,2	9,9
Konsolidovani fiskalni deficit, % BDP-a	-4,6	-4,8	-6,8	-5,5	6,7
Javni dug, % BDP-a	41,8	45,4	56,2	59,6	70,9

Izvor: Ministarstvo finansija, Narodna banka Srbije

Vlada Republike Srbije je 2013. godine usvojila novi paket mera za stabilizaciju javnih finansija i oporavak privrede [2], koje uključuju izmene na rashodnoj strani budžeta smanjenjem mase zarada u javnom sektoru, smanjenjem subvencija javnim preduzećima i uštedom na robama i uslugama. Usvojen je i Program mera za reformu javnog sektora, uz dodatne mere štednje u javnom sektoru u celini. Osnovni fokus ciljeva ekonomske politike definisanih u Fiskalnoj strategiji za 2015. godinu s projekcijama za 2016. i 2017. godinu jeste na snižavanju udela javnih rashoda, fiskalnog deficita i javnog duga u BDP-u, jačanju poreske discipline i dugoročne fiskalne održivosti. Prve ohrabrujuće naznake zaustavljanja negativnog trenda javljaju se u drugom kvartalu 2015. godine, u kojem je zabeležen realni rast BDP-a za 1% u odnosu na isti period prethodne godine.

3. Finansijsko siromaštvo i uskraćenost egzistencijalnih potreba

Pogoršanje ekonomskog položaja uticalo je i na pogoršanje socijalnog položaja, smanjivanje životnog standarda i povećanje siromaštva [3].

Podaci o apsolutnom siromaštvu pokazuju da je u 2012. godini došlo do značajnog rasta stope siromaštva u odnosu na 2011. godinu, sa 6,8% na 8,8%. Najnoviji podaci za 2014. godinu ukazuju na rast stope siromaštva – 8,9% stanovnika nije bilo u stanju da zadovolji osnovne životne potrebe (tabela 2). Najugroženije je stanovništvo izvan urbanih područja, posebno u centralnoj Srbiji, deca uzrasta do 14 godina, mladi (15–24 godine), neobrazovani, nezaposleni i neaktivni nosioci domaćinstva. Dubina siromaštva je u 2014. bila 1,7%, što znači da bi iz bruto društvenog proizvoda zemlje trebalo izdvojiti 1,7% i, ukoliko bi targetiranost ovog transfera bila perfektna, sva lica bi se našla iznad linije siromaštva [4].

Tabela 2: Profil apsolutnog siromaštva, 2006–2014. godine

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Linija siromaštva, RSD mesečno po potrošačkoj jedinici	6.221	6.625	7.401	8.022	8.544	9.483	10.223	11.020	11.340
Procenat siromašnih u Republici Srbiji	8,8	8,3	6,1	6,9	9,2	6,8	8,8	8,6	8,9
Dubina siromaštva u %	–	–	–	–	–	1,1	1,9	1,8	1,7
Oštrina siromaštva u %	–	–	–	–	–	0,3	0,7	0,6	0,5

Izvor: APD, RZS. Za period 2006–2010. preuzeto iz: *Praćenje socijalne uključenosti u Srbiji*, Vlada Republike Srbije, 2012. Za period 2011–2013. prema *Drugom nacionalnom izveštaju o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva*

Relativni jaz rizika od siromaštva u 2012. godini bio je 36,6% (tabela 3) i znatno je veći u odnosu na prosek 28 zemalja članica EU (23,5%). Veći je i u odnosu na zemlje s najvećim relativnim jazom rizika siromaštva, kao što su Bugarska i Španija (31,4%) i Rumunija (30,9%).

Tabela 3: Pokazatelji relativnog siromaštva u Republici Srbiji, 2006–2012. godine

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2012.
Stopa rizika od siromaštva, %	23,5	22,8	20,2	21,2	20,6	24,4
Prag rizika od siromaštva mesečno po potrošačkoj jedinici, RSD, za jednu osobu	7.838	9.231	10.800	12.261	12.260	13.638
Relativni jaz rizika od siromaštva, %	32,2	30,8	25,9	24,1	29,1	36,6

Izvor: APD, RZS. Preuzeto iz: *Praćenje socijalne uključenosti u Srbiji*, Vlada Republike Srbije, 2014.

Stopa rizika od siromaštva iznosila je 25,6% u 2013. godini, a 24,6% u 2012. godini. U 2012. godini, u poređenju sa 28 zemalja EU, Republika Srbija je imala najveću stopu rizika od siromaštva. Ta vrednost je znatno iznad prosečne stope rizika od siromaštva EU-28 (16,6%), kao i prosečne stope rizika siromaštva u novim članicama EU-12 bez Hrvatske (17,3%), ali i iznad prosečne stope zemalja s najvećom stopom rizika od siromaštva – Grčke (23,1%) i Rumunije (22,4%) [5]. U tabeli 4 prikazane su alternativne linije siromaštva i osetljivost stope rizika od siromaštva na izbor linije siromaštva. Bilo da je linija siromaštva povećana ili smanjena, procenat promene stope rizika od siromaštva je veći u odnosu na

procenat promene linije siromaštva. To ukazuje na znatnu koncentraciju stanovništva oko linije siromaštva.

Tabela 4: Stopa rizika od siromaštva i prag rizika od siromaštva u Republici Srbiji, 2012. godine

% medijane dohotka po potrošačkoj jedinici	Stopa rizika od siromaštva	Prag rizika od siromaštva, mesečno					
		Jedna odrasla osoba			Dve odrasle osobe sa dvoje mlađe dece do 14 godina		
		%	RSD	EUR	PPS	RSD	EUR
60%	24,6	13.680	121	227	28.728	254	476
40%	13,4	9.120	81	151	19.152	169	317
50%	18,6	11.400	101	189	23.940	212	397
70%	30,5	15.960	141	264	33.516	296	555

Izvor: Istraživanje SILC, Republički zavod za statistiku

Osnovni pokazatelj za praćenje sprovođenja strategije *Evropa 2020* u domenu socijalnog uključivanja i smanjenja siromaštva jeste pokazatelj AROPE; kao novi i prošireni primarni pokazatelj siromaštva i socijalne isključenosti formulisani je 2010. godine, s ciljem da se statistički izmere nematerijalni aspekti siromaštva i isključenosti s tržišta rada, kako bi se što bolje sagledao multidimenzionalni aspekt siromaštva i socijalne isključenosti [6]. Taj pokazatelj, pod nazivom „populacija pod rizikom siromaštva ili socijalne isključenosti“, prikazuje deo populacije koji je:

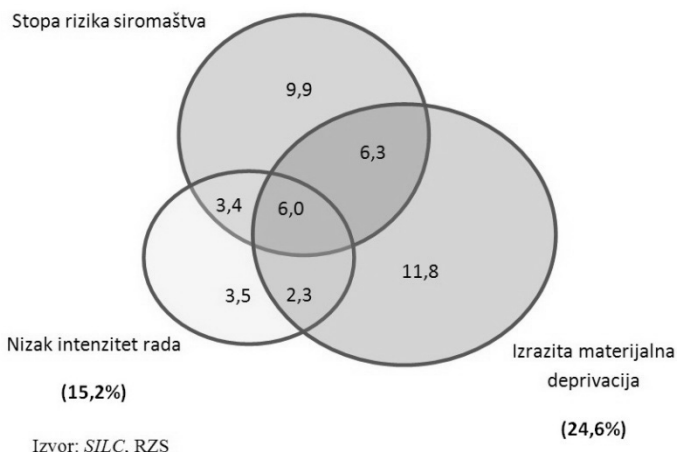
1. u riziku od siromaštva posle socijalnih transfera (lica čiji je ekvivalentni dohodak manji od 60% medijane ekvivalentnog dohotka); i/ili
2. izrazito materijalno depriviran (lica koja zbog nedostatka finansijskih sredstava ne mogu da priušte najmanje četiri od sledećih devet stavki materijalne deprivacije domaćinstva: 1) adekvatno zagrevanje stana; 2) nedelju dana odmora bar jednom godišnje; 3) meso ili ribu u obroku svakog drugog dana; 4) neočekivani trošak; 5) kašnjenje s plaćanjem rente, rate kredita ili komunalnih usluga; 6) telefon; 7) televizor u boji; 8) mašinu za pranje veša; 9) automobil); i/ili
3. u domaćinstvima s nultim ili veoma niskim radnim intenzitetom (odrasli rade manje od 20% od ukupnog broja meseci u kojima su mogli da rade tokom referentnog perioda).

Najozbiljnije ugroženim smatra se stanovništvo koje je izloženo svim trima faktorima rizika (preseka tri skupa). Primenom ove metodologije, istraživanja SILC (*Survey on Income and Living Conditions – Anкета o prihodima i uslovima života*) pokazuju da je u 2013. godini riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti izloženo čak 43,2% stanovništva Srbije (tri miliona ljudi). Posmatrano prema faktorima rizika, ukupno 25,6% stanovništva Republike Srbije u riziku je od siromaštva, 24,6% je u situaciji izrazite materijalne depriviranosti, a 15,2% živi u

domaćinstvima s niskim intenzitetom rada. Najveće preklapanje je kod skupa koji se odnosi na nizak intenzitet rada (preko tri četvrtine), budući da su rad i intenzitet rada članova domaćinstva osnovni preduslovi višeg dohotka i boljeg životnog standarda. Samo 3,5% stanovništva živi u domaćinstvima s niskim intenzitetom rada, a nije izloženo riziku od siromaštva ili u situaciji izrazite materijalne deprivacije.

Subjektivno siromaštvo je još veće, čak 2,6 puta više od procenta objektivno siromašnih (24,6%). Skoro dve trećine (64,6%) stanovnika Srbije izjavljuju da teško sastavljaju „kraj sa krajem” [7].

Stopa rizika od siromaštva ili socijalne isključenosti u Republici Srbiji, 2013. godina, %

Sumornu stvarnost koja se krije iza navedenih brojki pokazuje „tiha okupacija“ uličnih kontejnera za smeće. Sve je više muškaraca i žena srednjih godina, koji su pre početka tranzicije pripadali srednjem društvenom sloju, a koji zbog gubitka radnog mesta svoj život vežu za gradske kontejnere [8]. Ovakve negativne društvene promene odražavaju se i na rastu broja korisnika socijalne pomoći. U periodu od 2010. do 2013. godine, ovaj broj se povećao za preko 50%, dok se udeo rashoda za socijalnu pomoć u BDP-u gotovo duplirao [9]. Uprkos tome, obuhvat ugroženih ovim davanjem nizak je zbog rasprostranjenosti siromaštva i restriktivnih uslova za dodeljivanje prava.

Efekti koje socijalni transferi imaju na smanjenje rizika od siromaštva nedovoljni su i znatno manji od onih u EU. Socijalni transferi (bez starosnih i porodičnih penzija) smanjili su rizik od siromaštva u 2012. godini za 21,7%, dok je taj efekat u EU iznosio 34,4% [10].

Jedna od najviše zabrinjavajućih, a najnevidljivijih cena tranzicije u Srbiji jeste porast beskućništva. Zbog rasta nezaposlenosti usled stečajeva i bankrota firmi u procesu restrukturiranja, riziku od beskućništva izloženi su mnogi

osiromašeni građani, uglavnom u urbanim sredinama [11]. Popisom iz 2011. godine po prvi put su evidentirani beskućnici. Evidentirano je ukupno 18.287 primarnih (koji žive na ulici i u parkovima) i sekundarnih (koji žive u prostorijama nastanjenim iz nužde) beskućnika, među kojima je najviše starijih i žena [12].

3. (Ne)jednakost građana

Osim odabranom linijom siromaštva i prosečnim prihodom u zemlji (što je funkcija nivoa razvoja Srbije, odnosno BDP-a po stanovniku), nivo siromaštva je određen i distribucijom potrošnje/prihoda među građanima. Ovo se svodi na pitanje (ne)jednakosti građana, odnosno (ne)jednakosti potrošnje/prihoda. Nejednakost prema prihodnom konceptu izražen Gini koeficijentom, u 2012. godini je iznosio 38, što je znatno više od proseka 28 država članica EU (30,6) [13]. Podaci za 2013. godinu ukazuju na rast nejednakosti. Nejednakost raspodele dohotka izražena kvintilnim odnosom iznosila je 9,8, što znači da je 2013. godine 20% najbogatijeg stanovništva u Republici Srbiji imalo 9,8 puta veći ekvivalentni dohodak u odnosu na 20% najsiromašnijih. Vrednost ovog pokazatelja u 2012. godini znatno je veća u odnosu na prosečnu vrednost za 28 zemalja EU i veća je od najveće vrednosti zabeležene u članicama EU (tabela 5).

Tabela 5: Gini koeficijent i kvintilni odnos (prema prihodima) u Srbiji

	2012.	2013.
<i>Gini koeficijent</i>	38,0	38,7
<i>Kvintilni odnos</i>	8,8	9,8

Izvor: SILC, RZS

Pokazatelji nejednakosti mereni raspodelom potrošnje imaju niske vrednosti, što znači da je nejednakost potrošnje u Srbiji umerena po svetskim merilima (tabela 6).

Tabela 6: Gini koeficijent i kvintilni odnos (prema potrošnji) u Srbiji

	2011.	2012.	2013.	2014.
Gini koeficijent	0,25	0,26	0,26	0,26
Kvintilni odnos	3,6	3,8	3,9	3,9

Izvor: APD, RZS

Mereno Indeksom ljudskog razvoja (HDI – *Human Development Index*), u 2013. godini Srbija je imala koeficijent 0,745, čime je zauzela 77. mesto na rang-listi 187 država [14]. Vrednost ovog koeficijenta je od 1990. godine u stalnom porastu prosečno za 0,11% godišnje. Međutim, kao i sva uprosečavanja, i ovaj indikator maskira nejednakost u distribuciji ljudskog razvoja celokupnom stanovništvu. Stoga korigovani HDI, odnosno IHDI (*Inequality-Adjusted HDI*), jeste bolji indikator

stanja, jer uzima u obzir nejednakosti u sve tri merene dimenzije (očekivano trajanje života na rođenju, stopa pismenosti odraslih i nivo obrazovanja i BDP) smanjivanjem prosečne vrednosti svake dimenzije na osnovu nivoa nejednakosti. Ovaj „gubitak“ u ljudskom razvoju za Srbiju iznosi 10,9%, tako da korigovani HDI iznosi 0,663.

4. Nezaposlenost

Broj nezaposlenih, kao i stopa nezaposlenosti, kontinuirano raste od 2008. godine i u 2013. godini iznosila je 23% (nezaposlenost žena je bila viša za 1,6 procentnih poena). Zabrinjava veliki rast stope nezaposlenosti mladih, sa 32,6% u 2008. godini na 49,4% u 2013. godini, odnosno na 51,8% u prvom kvartalu 2014. godine [15]. Mladi s fakultetskim diplomama su najviše pogođeni krizom. U njihovom slučaju stopa nezaposlenosti se udvostručila – porasla je sa 28% na 55%. Stopa nezaposlenosti starijih radnika, pogođenih procesima privatizacije i restrukturiranja preduzeća, takođe se udvostručila, sa 8,2% na 15,2%. Pored starijih, teže zaposliva lica na tržištu rada jesu stanovnici ruralnih područja, osobe s invaliditetom i Romi. Podaci pokazuju da je svaki drugi nezaposleni (48,7%) izložen riziku od siromaštva.

S druge strane, rad u „sivoj“ ekonomiji raste, sa 18,8% u 2011, na 19,3% u 2013. godini. Međutim, zapošljavanje u neformalnom sektoru ne štiti mnogo od siromaštva, s obzirom na to da je povezano s niskim platama, bez plaćenog socijalnog, penzijskog i zdravstvenog osiguranja, s lošim uslovima rada i niskim nivoom zaštite na radu.

Vlada Republike Srbije je na poziv Evropske komisije izradila nacrt Programa reformi politike zapošljavanja i socijalne politike (*Employment and Social Reform Program – ESRP*) [16], koji treba da bude usvojen do kraja 2015. godine. Strategija proširenja Evropske unije 2013–2014. predvidela je izradu ESRP kao novog instrumenta kojim će za zemlje u procesu pristupanja EU biti utvrđeni i praćeni prioriteti u oblastima zapošljavanja i socijalne politike. ESRP je zamišljen kao strateški proces koji će pratiti proces evropskih integracija kao glavni mehanizam za dijalog o prioritetima u oblastima socijalne politike i zapošljavanja i strukturiran je po modelu strategije *Evropa 2020*, koju države članice već primenjuju. ESRP je fokusiran na ograničeni broj ključnih prioriteta u oblasti zapošljavanja i socijalne politike.

5. Dosadašnji efekti Nacionalne strategije za održiv razvoj u pogledu smanjivanja siromaštva

U proteklih sedam godina od usvajanja ove nacionalne strategije, dosadašnji rezultati su više nego skromni i ukazuju na to da se planirani ciljevi u pogledu drugog stuba održivog razvoja, razvoja društva na bazi socijalne ravnoteže, neće ostvariti do 2017. godine. U tabeli 7 dat je prikaz pokazatelja izlaznih rezultata u pogledu primene mera radi smanjivanja siromaštva i socijalne isključenosti na osnovu dostupnih podataka i pokazatelja definisanih u Strategiji.

Tabela 7: Pokazatelji izlaznih rezultata za temu siromaštvo

Oblasti	Ključni indikatori	
Nedostatak prihoda	Procenat stanovništva koji se nalazi ispod nacionalne linije siromaštva	8,9% siromašnih u odnosu na ukupnu populaciju (RZS, 2014)
	Odnos prosečne zarade žena i muškaraca	Prosečna zarada žena za 11% manja u odnosu na prosečnu zaradu muškaraca (ARS, 2014)
Nejednakost	GINI koeficijent	0,26 (APD, RZS, 2014)
	HDI – Indeks ljudskog razvoja	HDI 0,745 (UNDP, 2013) IHDI 0,663 (UNDP, 2013)
	Indeks regionalne nejednakosti u ljudskom razvoju	n/a
Pomoć siromašnima	Stanovništvo obuhvaćeno programima državne pomoći i podrške	9,10% ukupnog stanovništva su koristeći socijalne zaštite (RZS, 2014)
Životni uslovi	Procenat izgrađenih socijalnih stanova u odnosu na ukupan broj završenih stanova	n/a

Pored navedenih, i drugi podaci i analize [17] u pogledu ostalih dimenzija kvaliteta života, kao što su zdravlje, stanovanje, fizička sigurnost, zaštita na radu, pristup zdravoj i bezbednoj vodi i hrani, informisanju, kulturi i zdravoj životnoj sredini, ne vode ka optimističkim prognozama o skorom poboljšanju kvaliteta života stanovništva u Srbiji. Naprotiv, rastuće nejednakosti zahtevaju tranzicioni zaokret [18] ka potrebama ljudi, zajednice i države u celini.

6. Kakva je ekonomija Srbije potrebna?

Srbiji je potrebna ekonomija koja će omogućiti poboljšanje životnog standarda i blagostanje stanovništva, što je, zapravo, primaran cilj ekonomskog razvoja. Sintetički pokazatelji tranzicionog perioda ukazuju na to da primenjeni model ekonomije zasnovan na neoliberalizmu ne može ostvariti taj cilj; ne može, jer njegov cilj i nije poboljšanje životnog standarda i blagostanje stanovništva, već uvećavanje blagostanja vlasnika kapitala. Osnovni promoter neoliberalne ekonomije jeste profit, dakle, interesi manjine (kapitalista), a ne većine (bez kapitala), a toj manjini nije u interesu ograničavanje njenog delovanja i pravična distribucija novostvorene vrednosti. Svi indikatori potvrđuju da efekti profita kao osnovnog promotera ekonomskog razvoja potkopavaju ne samo ekonomski već i tehnološki, tehnički,

socijalni, kulturni i ljudski razvoj [19]. Ni u mnogim razvijenim zemljama ekonomski rast nije svuda transformisan u kvalitetne i svima dostupne zdravstvene usluge, obrazovanje, dostupnost dobro plaćenim poslovima, sigurnost na radu, stalnu brigu o životnoj sredini, ličnu, ekonomsku i socijalnu sigurnost [20]. Zaposlenje smanjuje rizik od siromaštva, ali nije garancija većeg blagostanja ili izlaska iz siromaštva, jer je kvalitet zaposlenja ključni faktor koji ga opredeljuje. U cilju privlačenja stranog kapitala, mnoge zemlje, uključujući i zemlje u tranziciji, snižavaju cenu rada, standarde rada i standarde zaštite na radu, što negativno utiče na kvalitet života, standard zaposlenih i njihovih porodica. Fleksibilizacija tržišta radne snage opravdava se stvaranjem šansi za povećanje zaposlenosti, dok takva politika pogoduje samo krupnom kapitalu, kojem se olakšava pristup jeftinoj radnoj snazi, snižavanju troškova i ostvarivanje većeg profita.

U svim strateškim dokumentima i analizama, Vlada detektuje svetsku ekonomsku i finansijsku krizu iz 2008. godine kao glavni uzrok pogoršanja ekonomske situacije u zemlji. Nesporno je da su efekti te krize i smanjivanje investiranja negativno uticali na zaposlenost i privredno okruženje, no treba imati u vidu šta su bili njeni stvarni uzroci. A uzroci su u preovlađujućem makroekonomskom trendu baziranom na forsiranju profita po svaku cenu, špekulativnom finansijskom kapitalu, nametanju tzv. slobodnog tržišta i tzv. slobodne trgovine malim ekonomijama po pravilima koja su definisale velike ekonomije i multinacionalne korporacije. I sama Strategija održivog razvoja navodi da je izbor Republike Srbije opredeljenje za ekonomiju zasnovanu na znanju „koje treba da proističe, pre svega, iz tržišne ekonomije, tj. da ga finansiraju privatni izvori“. Tim privatnim izvorima je u interesu da podstiču samo takvo znanje koje će im stvoriti profit, dok su, s druge strane, osiromašenoj državi smanjene mogućnosti da podržava znanje.

Neoliberalni model ekonomije se primenjuje i u Srbiji. Samim tim ne može se očekivati smanjivanje siromaštva i boljitak stanovništva, jer je reč o modelu koji je zasnovan za pohlepi, diskriminaciji i nejednakosti i koji je kao takav prirodni promoter siromaštva. Takav model ekonomije od države zahteva da obezbedi „pravična“ pravila igre za sve „ekonomske agente“, što odgovara samo privilegovanima. Ekonomska politika je zaokružena masivnu privatizacijom i sećom socijalnih davanja, kao i „odgovarajućim“ obrazovanjem, zdravstvom, socijalnom zaštitom... Ljudi se posmatraju samo kao „resursi“, „humani kapital“ u funkciji proizvodnje robe i usluga, s jedne strane, te kao potrošači tih roba i usluga, s druge. Podstiče se politika štednje, problemi se rešavaju zaduživanjem i tako što se privreda daje u privatne ruke, uključujući i strane, te multinacionalnim korporacijama. Odgovornost za poslovanje i razvoj prepuštena je tobože nevidljivoj ruci tržišta, a zapravo interesu stranog i domaćeg kapitala.

U ovakvom diskursu, kolektivni i zajednički interes je sistematski potiskivan i ignorisan. Nevidljivi su, zapravo, svi koji nisu od interesa kapitalu, jer je sama neoliberalna država okrenuta interesu krupnog kapitala, a ne javnom interesu žena, muškaraca i dece. U ovakvom globalnom kontekstu, male zemlje u tranziciji, kao

što je Srbija, stoga moraju dobro da promisle o svim ekonomskim potezima kako bi predupredili negativne efekte i izvukli maksimalno iz oskudnih resursa kojima raspoložu. Liberalizacija trgovine, bezuslovno uklanjanje carinskih barijera i nekontrolisano otvaranje tržišta stranim robama, uslugama i kapitalu ne pogoduju malim ekonomijama. Naprotiv, ovakve politike dovode do jednosmernog kretanja kapitala i resursa od malih i siromašnih zemalja ka velikim ekonomijama i multinacionalnim korporacijama i do osiromašenja nacionalnih ekonomija [21]. Prema izveštaju [22] Kofija Anana, generalnog sekretara UN, od 1997. godine svi neto transferi finansijskih sredstava zemljama u razvoju bili su negativni; svetska ekonomija funkcioniše kao obrnuti Robin Hud. Model ekonomije zasnovan isključivo na ekonomskom interesu i profitu neumereno eksploatiše i uništava prirodne resurse, kao što su zemljište, šume i voda. Takav model razvoja nije održiv. Koncept koji privatizuje sve bez izuzetka, pa čak i javne usluge u oblastima kao što su telekomunikacije, železnički transport, prirodna bogatstva i poljoprivredno zemljište, i/ili, što je još štetnije, predaje ga u vlasništvo strancima, ne vodi računa o potrebama stanovništva, zajednice i države. U uslovima ekonomske globalizacije, određeni nivo regulative neophodan je radi postizanja pravične trgovine [23].

U stvarnosti se sve više ispostavlja da je neoliberalan ideološki pristup poslovanju i razvoju višestruko problematičan. Sve sistematičnije i potpunije se tokom proteklih godina dokumentovalo da tržište u stvarnosti ne deluje slobodno i efikasno, niti da se razvojni resursi i potencijali ekonomski i društveno racionalno i odgovorno koriste. Sve je vidljivije da nekoliko multinacionalnih kompanija upravljaju svetskom ekonomijom, odlučuju o tome i kontrolišu šta treba da proizvedemo, kupimo, pojedemo, obučemo i mislimo. Takva stvarnost uveliko pokazuje svoje licemerno lice kroz rastuće strukturne nejednakosti delova sveta, regiona, država, gradova, lokalnih zajednica, sistemsko potčinjavanje i porobljavanje većine stanovnika i potiranje njihovih kolektivnih interesa kao nebitnih u odnosu na interes oplodnje profita najvećih vlasnika kapitala.

Traganje ka modelu ekonomskog razvoja koji bi polazio od ostvarivanja i zaštite ekonomskih i socijalnih prava nije samo stvar ekonomske i socijalne pravde. Takvo traganje ima svoju ekonomsku logiku i opravdanje. Jer, ekonomski razvoj je moguć samo ako se shvati da su glavni ekonomski resurs – ljudi, a da razvoja ljudskog resursa nema bez pristupa dobrom obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti, socijalnoj zaštiti, pravosudnoj zaštiti, bez pristupa istinitim informacijama i novim tehnologijama. Razvoja ljudskih resursa, a time i ekonomskog razvoja, nema bez korporativne odgovornosti, stroge etike u poslovanju, socijalne participacije, eliminisanja korupcije i transparentnosti, fiskalne discipline i primene strogih pravila poslovanja s ciljem zaštite i unapređenja nacionalne ekonomije. U tom smislu, sveobuhvatna strategija ljudskog razvoja na osnovu potreba stanovništva, zajednice i države trebalo bi da se zasniva na principima koji omogućuju ljudima da odlučuju i kontrolišu sopstveni prostor i resurse. Ti principi su:

- princip primata ljudskih prava – ljudska prava moraju biti osnovni okvir i cilj za sve, za multilateralne i bilateralne investicije, trgovinu i finansijske aranžmane;
- princip neretrogradnosti – države ne mogu da derogiraju ili ograničavaju obaveze u pogledu ostvarivanja ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava;
- pravo na efektivnu i pravičnu zaštitu;
- pravo građana i građanki, uključujući marginalizovane i ranjive grupe, da odlučuju o svim pitanjima u javnoj sferi.
- Kao prvi korak, potrebno je onemogućiti da sile tržišta preuzmu kontrolu nad svim aspektima života i javnih usluga.

7. Literatura

- [1] Ministarstvo finansija, *Osnovni indikatori makroekonomskih kretanja*, 17. 6. 2015. godine, ažurirano 16. 7. 2015.
- [2] Republika Srbija, Ministarstvo finansija, *Informacija o paketu mera za stabilizaciju javnih finansija i oporavak privrede*, Beograd, 8. 10. 2013.
- [3] Vlada Republike Srbije, *Drugi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji – Pregled i stanje socijalne isključenosti i siromaštva za period 2011–2014. godine s prioritetima za naredni period*, oktobar 2014.
- [4] Izvor: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/socijalno-ukljucivanje-u-rs/statistika/apsolutno-siromastvo/>
- [5] Izvor: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/socijalno-ukljucivanje-u-rs/statistika/relativno-siromastvo/>
- [6] Vidi: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/socijalno-ukljucivanje-u-rs/statistika/lica-pod-rizikom-siromastva-ili-socijalne-isključenosti-indikator-aro-pe>
- [7] Vlada Republike Srbije, *Drugi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji – Pregled i stanje socijalne isključenosti i siromaštva za period 2011–2014. godine sa prioritetima za naredni period*, oktobar 2014, 61.
- [8] M. Lopušina, „Srbin koji živi od smeća“, 1. 7. 2015. www.serbianna.com/srpski/archives/1392; R. Borović, „Srbija na ivici egzistencije: Okupacija kontejnera“, 17. 2. 2011. www.slobodnaevropa.org/content/srbija_siromastvo_kontejneri/2312755.html
- [9] Vlada Republike Srbije, *Drugi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji – Pregled i stanje*

- socijalne isključenosti i siromaštva za period 2011–2014. godine sa prioritetima za naredni period, oktobar 2014, 15.*
- [10] Vlada Republike Srbije, *Drugi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji – Pregled i stanje socijalne isključenosti i siromaštva za period 2011–2014. godine sa prioritetima za naredni period, oktobar 2014, 9.*
- [11] B. Žarković: *Bez kuće, bez doma: rezultati istraživanja beskućništva u Srbiji*, Housing centar, Centar za unapređenje stanovanja socijalno ugroženih grupa, Beograd, 2012.
- [12] Vlada Republike Srbije, *Drugi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji – Pregled i stanje socijalne isključenosti i siromaštva za period 2011–2014. godine sa prioritetima za naredni period, oktobar 2014, 242–243.*
- [13] Izvor: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/socijalno-ukljucivanje-u-rs/statistika/nejednakost/>
- [14] Human Development Report, *Serbia: HDI values and rank changes in the 2014 Human Development Report*, UNDP.
- [15] Vlada Republike Srbije, *Drugi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji – Pregled i stanje socijalne isključenosti i siromaštva za period 2011–2014. godine sa prioritetima za naredni period, oktobar 2014, 133.*
- [16] Vlada Republike Srbije, *Program reformi politike zapošljavanja i socijalne politike u procesu pristupanja Evropskoj uniji – peti nacrt, jul 2015.*
- [17] zavod za statistiku, *Srbija: Prihodi i uslovi života 2013*, Beograd, Republički zavod za statistiku, 2015
- [18] D. Drakulić i M. Dokmanović: „Srbija pred izborom: novi koncept ekonomskog i društvenog razvoja ili ulazak u dublju krizu“, *Institucionalne promene kao determinanta privrednog razvoja Srbije*, Kragujevac, Univerzitet u Kragujevcu, Ekonomski fakultet, 2013.
- [19] D. Drakulić i M. Dokmanović: „Društvo kao žrtva tranzicionih promena“, *Anali Ekonomskog fakulteta u Subotici*, Subotica, Ekonomski fakultet, 48, 28, 13–27.
- [20] Vidi: www.socialwatch.org
- [21] M. Dokmanović, „Ekonomska globalizacija i paradoksi“, *Temida*, 6/4, Viktimološko društvo Srbije, Beograd, 2004, 15–21.

- [22] Social Watch, *Social Watch Report 2003: The Poor and the Market*, Montevideo, Uruguay, 2003, 9.
- [23] S. A. Selouani and H. Hamam, „Trade Liberalization and Human Rights: A Case Study of a Rural Region in Atlantic Canada“, *Forum on Public Policy*, 2008.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

37(082)

502.131.1(4-664)(082)

НАУЧНИ скуп "Технологија, култура и развој"

(22 ; 2015 ; Палић)

Tehnologija, kultura, razvoj :

tematski zbornik radova XXII naučnog

skupa međunarodnog značaja, održan na Paliću,

Subotica od 8. do 10. septembra 2015. godine :

kontekst skupa Zapadni Balkan na putu ka Evropskoj uniji :

prva tema skupa

Modeli, strategije i mehanizmi održivog razvoja

manjih zemalja u tranziciji :

druga tema skupa Putevi osiguranja visokog kvaliteta ishoda obrazovanja :

treća tema skupa

Energetske tehnologije u održivom snabdevanju energijom - ekonomske,

ekološke, političke i druge strateške implikacije /

[organizatori] Udruženje "Tehnologija i društvo"

... [et al.] ; [urednik Vlastimir Matejić]. - Beograd : Udruženje

"Tehnologija i društvo", 2015 (Artprint Media d.o.o.). - 242 str. : graf.

prikazi, tabele ; 25 cm

Tiraž 200. - Napomene urednika: str. 1-4. - Napomene i bibliografske

reference uz tekst. - Bibliografija uz većinu radova. - Abstracts.

ISBN 978-86-915151-4-0

1. Удружење "Технологија и друштво" (Београд)

а) Образовање - Зборници б) Одрживи развој - Земље у транзицији -

Зборници

COBISS.SR-ID 219455500